

A tőke internacionáléja és fasizálódása

Eljött a dolgozó osztályok globális internacionáléjának ideje

Samir Amin felhívása „a dolgozók és népek internacionáléjának” megalakítására nem is lehetett volna időszerűbb. Ha szembe akarunk szállni az újfasiszta jobboldal támadásával, a baloldalnak világszerte sürgősen meg kell újítania forradalmi programját és az állam átalakítására vonatkozó elképzeléseit. Ezt a feladatot pedig a baloldal csak úgy végezheti el, hogy létrehoz egy, a határokon átvélő ernyőszervezetet, amely olyan minimálprogrammal tud előállni, amely egyesítheti a népi és proletár erőket, és létre tudja hozni a transznacionális politikai küzdelem mechanizmusait. Miközben sokban egyetértek Amin felhívásával, az alábbiakban megpróbálom kifejteni azokat a jelentős különbségeket is, amik elválasztanak tőle, egyszersmind bizonyos pontokon jobban kidolgozni, amit Amin kifejtett.

A globális kapitalizmus napjainkban a hegemonia fokozódó krízisével néz szembe, amely a kapitalista uralmi viszonyok általános válsága felé tart. Ezzel a válsággal szembesülve, élesen polarizálódik a világtársadalom: egyik oldalon ott vannak a feléledt baloldali és népi erők, a másikon az ugyancsak megerősödő szélsőjobboldal, amelynek peremén már nyíltan fasiszta tendenciákkal is találkozunk (Robinson 2019). Mégis, a szélsőjobboldal az elmúlt néhány évben világszerte a baloldalnál hatékonyabban tudta mozgósítani az elégedetlen tömegeket, s fontos politikai és intézményes hadállásokra tett szert. Úgy tűnik, hogy Rosa Luxemburg félelmetes figyelmeztetése az első világháború elején, miszerint „a szocializmus vagy a barbárság” alternatívája előtt állunk, ma legalább annyira, vagy még inkább időszerű, mint amikor ezeket a szavakat Luxemburg leírta, tekintettel, egyrészt, az erőszaknak világszerte hatalmas eszközeire, másrészt az ökológiai holokauszt veszélyére. Ahhoz, hogy a baloldal, a népi és munkásosztályhoz tartozó erők újra átvehessék a kezdeményezést és visszaverjék a barbárság fenyegetését, szükségük van egy transz-

nacionális ernyőszerkezetre, és egy minimális programra a globális kapitalizmus ellenében, aminek révén koordinálhatják a nemzeti és regionális küzdelmeket, és „transznacionalizálhatják” a visszacsapást a jobboldallal szemben.

A tőke internacionáléja és a XXI. századi fasizmus kísértete

Az alulról elinduló transznacionális társadalmi harcok témáját ma már évtizedek óta hosszasan vitatják baloldali körökben. A tőke újfajta nemzetközi mobilitásra tett szert, ám a baloldal kötve maradt a nemzetállam területi kereteihez. Az 1970-es évek strukturális válsága nyomán, a felemelkedő transznacionális tőke globális tőkévé vált: ez volt a stratégiája arra, hogy új formában gyakorolja hatalmát a társadalmak felett: megszabaduljon a felhalmozás nemzetállami korlátjaitól, felszámolja a fordista-keynesiánus újraelosztó intézményeket és visszaverje a forradalom hullámát a Harmadik Világban.

A tőkés osztály és annak politikai képviselői, amikor az 1970-es években a profitráta süllyedni kezdett, a néptömegek és a munkásosztály tömeges harcaiban és követeléseiben, valamint a gazdaság állami szabályozásában saját szabadságuk: a profitszerzés és a vagyonszűkítés akadályát látták. Ahogy a kialakuló transznacionális tőkés osztály (a továbbiakban TTO) megszilárdult, a régi helyett új, nemzetek fölötti tőkés rendet hozott létre, s az osztályharcban támadásba ment át a dolgozók és a néptömegek ellen. A globalizáció az egész világon megnövelte a transznacionális tőke strukturálisan beágyazott hatalmát a nemzetállamokkal és a néptömegekkel szemben. Az „államok szuverenitása” eme állítólagos „megszűnésének” látszata mögött a valóság az volt, hogy a kapitalista globalizáció világszerte a TTO javára változtatta meg az osztályerők egyensúlyát. A transznacionális tőke újfajta strukturális hatalmat tudott gyakorolni az államok és a munkásosztály egyes területekhez kötött csoportjai fölött, ez pedig aláásta az államok lehetőségét arra, hogy a maguk kezében tartsák meg és a maguk szempontjai szerint osszák el a társadalmi többletterméket, ezzel pedig aláásta a szociáldemokrata programok logikáját és anyagi bázisát is. Ez állt a háttérben annak, amit Samir Amin a hagyományos szakszervezetek, a baloldali pártok és a hozzájuk kapcsolódó szervezetek politikai kiherélésének nevezett.

Világosan kell látnunk, hogy a XXI. századi fasizmus erői, nacionalista és populista retorikájuk ellenére, nem a globális kapitalizmustól

való eltávolodást jelentik, hanem éppen ellenkezőleg: programjuk a transznacionális tőke érdekeit képviseli a világ gazdaságban tapasztalható túlfelhalmozás és stagnálás viszonyai között, amint ezt máshol hosszabban kifejtettem (lásd többek között Robinson 2018 és 2014). A fasizmus elleni harc szükségképpen a TTO elleni harc is. A XXI. századi fasizmus lényege, hogy a transznacionális tőke uralmát kiegészíti reakciós-elnyomó politikai hatalommal az államban, és a neofasiszta erőkkel a polgári társadalomban. A kialakuló XXI. századi fasiszta projektek választ jelentenek a kapitalizmus válságára. Az egyenlőtlenségek eszkalálódása és a globális kapitalizmus képtelensége arra, hogy biztosítsa emberek milliárdjainak pusztá túlélését, legitimációs krízisbe taszítja az egyes államokat, s ma a társadalomirányítás és az uralom nyíltabban elnyomó módszerei felé hajtja a rendszereket, amelyek azután kiélezik a politikai és társadalmi ellentéteket és a nemzetközi konfliktusokat. Az újfasiszta programok ellentmondásokkal terhelt kísérleteket jelentenek arra, hogy újra megalapozzák az államok legitimitását a kapitalista globalizáció destabilizáló viszonyai között.

A trumpizmus az Egyesült Államokban, a bolsonarizmus Braziliában és változó mértékben a többi szélsőjobboldali mozgalmak a világon, voltaképpen a kapitalista globalizáció más eszközökkel – vagyis az egyre terjeszkedő globális rendőrállammal és újfasiszta tömegmozgósítással – való kiterjesztését jelentik. Arra töreksenek, hogy új politikai erőegyensúlyt teremtsenek a rövid életű globális kapitalista hatalmi blokk összeomlása után. Ami a szemünk előtt létrejön, az a XXI. századi fasizmus internacionáléja. Szélsőjobboldali és neofasiszta csoportok például az egész világon megünnepelték a brazil fasiszta Jair Bolsonaro 2018. októberi győzelmét. Trump korábbi tanácsadója, Steven Bannon, újfasiszta főszervező kampánytanácsadója volt Bolsonarónak (Telesur 2018), és Olaszország szélsőjobboldali belügyminisztere, Matteo Salvini kitörő örömmel jelentette ki a Twitteren – amit az amerikai neonáci vezér, Richard Spencer persze azonnal megosztott – hogy „a baloldalt a polgárok még Braziliában is elküldték jó messzire.” A londoni *The Guardian* címdoldalán figyelmeztetett, hogy „Trump öröme Bolsonaro győzelme felett azt jelzi, hogy a politika elmozdult jobbfelé Amerikában és máshol is” (The Guardian 2018).

A XXI. századi fasizmus olyan politikai ügynökein túl, mint Bannon vagy Salvini, a TTO (szó szerint is) bankot adott Bolsonarónak és örvendezett győzelmének. Ahogyan Trump az Egyesült Államokban, ugyanúgy Bolsonaro is a gazdaság teljes privatizálását és deregulálását

javasolta, az Amazonas-medence megnyitását a fakitermelés, a bányászat és a nemzetközi agrárbiznisz előtt, regresszív adózást és általános megszorításokat – mindezt tömeges represszióval párosítva –, továbbá azoknak a társadalmi mozgalmaknak és veszélyeztetett közösségeknek a kriminalizálását, amelyek ellenezhetnék ezt a programot. Amint Johnson (2018) megjegyezte a Bolsonaro győzelme utáni napon: „a világ tőkéseinek a nyáluk csorog az új beruházási lehetőségek hallatán”, amiket Bolsonaro beígért. A tőkepiacok megélenkültek, a braziliai értékpapírok ára pedig felszökött a világ részvénytőzsdéin a Bolsonaro győzelme utáni napon. Itt láthatjuk, mennyire „kifizetődő” a fasizmus a válságban lévő globális kapitalizmus számára.

Új internacionálé és egységfront a XXI. századi fasizmussal szemben

A jobboldal a jól ismert nacionalista, populista, xenofób és rasszista jelszavak repertoárjára támaszkodva akarja becsatornázni a társadalomban növekvő szorongást a maga tömegbázisába, s átalakítani a rendszerrel szembeni tömeges indulatokat a saját újfasiszta programját támogató közhangulattá. Ám tisztában kell lennünk azzal, hogy az újfasiszta jobboldal számára a baloldali képtelensége, hogy szembe szálljon a globális kapitalizmussal és előálljon egy világos, baloldali alternatívával, kövezte ki az utat. Brazília esete különösen világosan mutatja ezt. 14 évi uralma alatt a Munkáspárt udvarolt a hazai és a nemzetközi tőkének, levezérelve a tőkés globalizáció drámai expanzióját az országban (Robinson 2017). Leszerelte az őt hatalomra juttató tömegmozgalmakat, és vezetőit integrálta a polgári államba. Híres-nevezetes jóléti szociális programjai teljes mértékben az ország által exportált termékeknek a fellendülés alatti magas árából lettek finanszírozva, s mérsékelt redistribúción alapultak. Amikor az árak 2014-ben összeomlottak és a gazdaság „leült”, a szélsőjobboldal a TIO támogatásával Brazíliában és külföldön offenzívába ment át (lásd Robinson 2017, Fogel 2018).

A Brazíliában, Latin-Amerikában, az Egyesült Államokban és máshol történelemből levonható tanulságok világosak. Amikor a mérsékelt reformok nem tudják stabilizálni a kapitalizmust, és ennek alternatívája az újfasiszmus, akkor a politikai-gazdasági elit az utóbbi mellé áll. És amikor a mérsékelt reformoknak a kapitalista globalizáció mellett végrehajtott programja nem tud enyhíteni a tömegek terhein, akkor e tömegek egy része a fasiszta alternatívát választja. Ez az oka

annak, hogy az új internacionálénak, aminek a megalakítására Amin felhívott, világos álláspontot kell megfogalmaznia, midőn frontálisan támadja a globális kapitalizmust.

E leckék különösen fájdalmasak voltak Latin-Amerikában, ahol a „rózsaszín hullám” (a baloldali fordulat) nagy reményeket és várakozásokat ébresztett. Ahogyan mostanra már sokan, alaposan megtárgyaltuk, köztük jómagam is, az államhatalom birtokában a baloldal (Venezuela és kisebb mértékben Bolívia kivételével) nem vállalkozott strukturális átalakításokra, nem kérdőjelezte meg a fennálló tulajdonviszonyokat és az osztálystruktúrát, a társadalmi segélyprogramok teljes mértékben a TTO által ellenőrzött globális piac szeszélyétől függtek. Amikor 2011-től kezdve a régiói áruinak árai összeomlottak, a baloldal elvesztette a maga lanyha, reformista programjának anyagi bázisát.

A néptömegek lényegesebb átalakulást sürgettek. De azzal az ürüggyel, hogy az országba kell vonzaniuk a transznacionális tőkeberuházásokat, hogy elősegítsék a fejlődést, az alulról jövő, mélyre hatoló átalakulásra irányuló követeléseket gyakran elnyomták. A társadalmi mozgalmakat leszerelték, vezéreiket az intézményesült baloldal integrálta a kormányzatba és a tőkés államba, tömegbázisukat pedig alárendelték a baloldali pártok választási szempontjainak. Jelenleg nyilvánvaló szakadás áll fent Latin-Amerikában a fellendülőben lévő, tömeges társadalmi mozgalmak és ama intézményesült, pártokba szerveződött baloldal között, amely napjainkban veszti el hatalmát és társadalmi befolyását. Ezt a hasadást meg kell szüntetni, s a politikai szervezetek és a társadalmi mozgalmak közötti viszonyt tisztázni kell – ez része kell legyen az új internacionálé munkájának.

Ezen a ponton van szükségünk egy új internacionáléra, amely kidolgoz egy egységes minimális programot, amelyet a baloldali pártok a határokon és régiókon át egyeztetnek. A *Társadalmi Világforum* explicit módon elutasította, hogy politikai programot fogadjon el, s ezzel hozzájárult a baloldali politikai pártok és a szociális célú tömegmozgalmak közötti szakadék kialakulásához. Ahhoz, hogy a világkapitalizmussal szembeni visszacsapás sikeres legyen, fel kell építenünk egy egységes frontot a fasizmussal szemben, és egy olyan társadalmi-politikai programot, amely körül egy ilyen egységfront megszerveződhet. Az uralkodó osztály csoportjai közötti harc fokozódik, ahogyan a neoliberalizmus fénykorában (az 1990-es évektől a 2008-as pénzügyi összeomlásig) létrejött globális kapitalista ha-

talmi blokk napjainkban felbomlik (átfogóbb értelemben, az egész II. világháború utáni rendszer is összeomlóban van, de ez olyan téma, amelyet máshol kell megtárgyalnunk ...). Ez a belső harc esélyt kínál a népi erőknek, hogy a fasizmus elleni harcban átfogó politikai szövetségeket kössenek.

A történelem során az ilyen „népfrontok” mindig alárendelték a baloldalt a reformorientált, „demokratikus” burzsoáziának. Napjainkban az átfogó antifasiszta szövetség bármilyen stratégiájához hozzá kell tartozzon, hogy világos és éleslátó elemzést adjon a globális kapitalizmusról és annak válságáról, s arra törekedjen, hogy az ilyen osztályszövetségekben a népi és a munkásosztályhoz tartozó erők gyakorolják a hegemóniát. Ennek érdekében olyan internacionáléra van szükségünk, amelynek programja van. Amin megjegyzi, hogy több évre lesz szükség, amíg egy ilyen internacionálé működése bármilyen kézzelfogható eredményt fog hozni. Nem szabad olyan illúziókba ringatni magunkat, hogy egy új internacionálé, amelynek megalakítására Amin felhívott, mentes lesz a konfliktusoktól. Éppen ellenkezőleg: a sorainkban megtalálható különböző és akár összebékíthetetlen álláspontok közötti éles viták közepette fogunk tudni csak előrehaladni. A valóságos történelemben ez elkerülhetetlen.

A kihívás – Amin felhívása a dolgozók és a népi erők internacionáléjának megalakítására

De a programalkotásnak együtt kell járnia a globális kapitalizmus megfelelő elemzéséről szóló vitákkal, amelyek egyszerre politikaiak és elméletiek. Ez az a pont, ahol jelentős nézeteltérések választanak el Amintól. Úgy látom, Amin helyesen veszi észre a tőke világméretű koncentrálódását és a hatalom ezzel együtt járó centralizálódását. De nem értek egyet azzal, hogy ragaszkodik ahhoz, hogy a tőke és a hatalom területi (nem pedig osztály- vagy társadalmi) alapon koncentrálódik, s így ragaszkodik a „triász” (az Egyesült Államok, az EU és Japán) központi szerepéhez, ignorálva a tőke világméretű transznacionalizálódását és a TTO hatalmas „hadtesteinek” kialakulását a korábbi Harmadik Világban.

Amint tényleg viszi az általa képviselt „nemzetállam / triász” elméleti keret. Tanulságos történet mondanivalónk szempontjából, hogy a svájci UBS bank által kibocsátott legutóbbi jelentés a világ gazdaságjairól megemlíti, hogy a világon a legtöbb milliárdos az Egyesült

Államokban él, de a szupergazdagok száma a leggyorsabban Ázsiában növekszik. Kínában, ahol ma a világ milliárdosainak egyötöde található, hetente két új milliárdos vagyon születik (Neate 2018). Kína gazdasági szerepe Afrikában, Ázsiában és Latin-Amerikában ma strukturálisan ugyanolyannak tűnik, mint a hagyományos „triász” országaié. A TTO-hoz tartozó brazil, mexikói, indiai, szaúdi, egyiptomi és más kapitalisták ma ugyanazokon a strukturális kereteken belül ruháznak be, mint korábban a „triász” tőkései – beleértve kiterjedt beruházásokat a „triász” országaiban magukban is. A *Forbes* egy másik beszámolója megjegyzi, hogy a vagyon gyorsabban növekszik a korábbi Harmadik Világ szupergazdagjai körében, mint máshol. „2012 és 2017 között Banglades tanúja volt annak, hogy szupergazdagjainak száma 17, 3%-kal növekedett” – említi meg a *Forbes*. „Ugyanebben az időszakban a növekedés Kínában 13,4%-os, Vietnámban pedig 12,7%-os volt. Kenya és India is azok közé az országok közé tartoznak, amelyek kétszámjegyű növekedést könyvelhettek el, 11,7%-osat, illetve 10,7%-osat. Az Egyesült Államok a világon tizedikként futott be az UNHWI (extra nagy vagyonú egyének) népességnövekedésében, amely náluk 8,1% volt 2012 és 2017 között” (McCarthy 2018). Amin egyszerűen téved, amikor azt állítja, hogy „egyedül a »triász« oligarchiái számítanak.”

Amin makacsul fenntartott „nemzetállam / államközi viszonyok” elemzési kerete a világpolitika dinamikájáról ignorálja mind az Első Világ munkásosztályai jelentős részének Harmadik Világ-belivé válását, mind pedig a TTO „osztágainak” kialakulását a korábbi Harmadik Világban, amelyek ma világszerte aktívak és részei a globális beruházók osztályának. Ténylegesen a korábbi Első Világ munkásosztályainak lefelé való társadalmi mobilitása és destabilizálódása, a régi munkásarisztokráciák pusztulása az, amely toborzási bázist nyújt a XXI. századi fasizmusnak, ám ugyanakkor termékeny új lehetőségeket teremt a transznacionális Dél–Észak szolidaritás számára is (ez még egy indok, amiért oly sürgető követni Amin felhívását egy új internacionálé létrehozására).

Ezek nem pusztán elemzési vagy elméleti különbségek Amin és közöttem. Politikai következményeik vannak, amennyiben meg kell szabadulnunk még meglévő illúzióinktól a Harmadik Világ „progresszív” vagy „nemzeti” burzsoáziáját illetően, amellyel össze lehetne fogni a globális tőkével szemben. Egy ilyen osztály létezhetett a kolonializmus elmúlt korszakában és a huszadik századi nemzeti felzabardító harcainak nagy napjaiban, de ma már a korábbi Harmadik

Világ vezető tőkécsoportjainak és politikai képviselőiknek érdekük a globális kapitalizmus védelmezése és konszolidálása. A világ „újragyarmatosítása”, amelyen Amin a „triász” országainak „kollektív imperializmusát” érti, a valóságban ma már a transznacionális tőke, a TTO által véghez vitt gyarmatosítás, nem pedig nemzetállamok más nemzetállamok általi gyarmatosítása, jóllehet a TTO legerősebb „osztagai” még mindig a régi „triász” országokban, valamint ma már ugyanannyira Kínában helyezkednek el.

Az új internacionálé alulról jövő, világméretű küzdelmének – amelynek *egyszerre kell nemzetinek és nemzetek fölöttinek* lennie, be kell azonosítania és elsődlegesnek kell tekintenie az országokon és régiókon belüli és azokon átívelő osztályellentéteket a centrum–periféria vagy a globális Észak–Dél ellentétekkel szemben, még ha ez utóbbiak még mindig nagyon relevánsak is, noha egyre inkább csupán másodlagosak. A helyzet iróniája az, hogy Amin elemzési kerete, a „»triász« a globális Dél ellen” koncepciója közvetlen ellentmondásban van azzal a teljesen helytálló megállapításával, hogy „a komoly, progresszív reformok lehetősége a kapitalizmus jelenlegi fejlődési szakaszában pusztán illúzió.”

Persze, az első, a második, a harmadik és a negyedik internacionálé mind nemzetközi ernyőszervezetek voltak a szocialista politikai pártok számára, miközben a Társadalmi Világforum megtiltotta a politikai pártoknak a részvételt. Teljesen egyetérttek Aminnal abban, hogy „egy új szervezetet kell létrehoznunk és nem pusztán egy »mozgalmat« vagy egy »vitafórumot«”. Jelenleg egy új internacionálénak társadalmi mozgalmakat, baloldali politikai szervezeteket és pártokat egyaránt magába kell foglalnia. Ez azt jelenti, hogy egy új internacionálénak egészen másnak kell lennie, mint az első négy volt, vagy mint amilyen a Társadalmi Világforum, amely csak a társadalmi mozgalmak internacionáléja. A minimális programnak való elkötelezettség és az erők egyesítése egy ilyen program körül, baloldali politikai pártok révén, lehet, hogy túl nehezen „lenyelhető” a társadalmi mozgalmak számára. Teljesen igaz az, hogy a forradalom „élcsapat vezető” elképzelése a huszadik században (mellékesen ez nem annyira Lenin felfogásának tudható be, hanem inkább annak, hogy ezt a megközelítést fetiszizálták) azt involválta, hogy az alulról jövő társadalmi mozgalmak olyan politikai pártok vezetése alá kerültek, amelyek eltaposták autonómiájukat, túl azon, hogy bizonyos államon belüli és államon kívüli politikai szervezetek ma is ilyen kontrollra törekcszenek az alulról jövő társadalmi mozgalmak fölött.

Nyilvánvalóan, egy új internacionálé a forradalmi harc olyan modelljével kell hogy előálljon, amelyben az alulról jövő társadalmi mozgalmak teljesen függetlenek maradnak a politikai pártoktól, illetve az államoktól, amelyeket az ilyen pártok hatalmukba keríhetnek. Ha a baloldal megpróbálja saját irányítása alá vonni vagy lefékezni a tömegek mozgósítását és az alulról jövő autonóm társadalmi mozgalmakat, ha a „kormányzás” céljai vagy a választási stratégia nevében elfojtja a néptömegek követeléseit, akkor elárulja azt, amit a baloldaliság jelent. Csak az ilyen „alulról jövő” mozgósítás, a néptömegek mobilizálása az, ami ellensúlyt jelenthet a transznacionális tőke és a világpiac a kapitalista államok felett gyakorolt kontrolljával szemben.

Végül: bármilyen új internacionálénak foglalkoznia kell a választások és a kapitalista állam kérdésével. Megtanultuk a történelmi tapasztalatból, hogy a néptömegek követeléseinek alárendelése a választások szempontjának csakis vereséghez vezethet, még ha részt is kell venni választásokon, amikor ez lehetséges és célszerű. Ám azt is megtanultuk a Syriza görögországi és a „rózsaszín hullám” latin-amerikai tapasztalataiból éppúgy, mint azoknak a szociáldemokrata kormányoknak a sorsából, amelyek a késő XX. században világszerte hatalomra jutottak, hogy ha egyszer egy baloldali politikai erő megszerzi a kormányhatalmat (ami nem ugyanaz, mint megszerezni a tényleges államhatalmat, mert azt a transznacionális tőke gyakorolja a maga struktúráin keresztül), akkor megkapja azt a feladatot, hogy adminisztrálja a tőkés államot és kezelje annak a válságait, és így arra kényszerül, hogy védelmezze ezt az államot és annak a transznacionális tőkétől való – elkerülhetetlen, önújratermeléséhez nélkülözhetetlen – függését, ami viszont ellentétes azoknak a néptömegeknek és társadalmi mozgalmaknak az igényeivel, amelyek a baloldali kormányt hatalomra juttatták.

Nincs kész megoldás erre (ezekre) a dilemmákra. De a munkások és a dolgozó emberek új internacionáléja, amely „deklarált elvekkel és megújított szocialista programmal rendelkező tényleges szervezetet” implikál, minden bizonnyal szervesen hozzátartozik a megoldáshoz. Aminnak igaza van, amikor azt mondja „ma »a kapitalizmus őszenek« idejét éljük, anélkül, hogy ezt a folyamatot felerősítené a »népek tavasza« és a szocialista perspektíva jelenléte.”

- Fogel, Benjamin 2018: Brazil's Never-Ending Crisis, *Catalyst* 3(2). 73–99.
- Johnson, Jake 2018: After Win by Brazilian Fascist Jair Bolsonaro, *World's Capitalists Salivate Over 'New Investment Opportunities,'* *Common Dreams*, 29 October. <https://www.commondreams.org/news/2018/10/29/after-win-brazilian-fascist-jair-bolsonaro-worlds-capitalists-salivate-over-new>.
- McCarthy, Naill 2018: Where Super Rich Populations are Growing Fastest, *Forbes*, 27 September. <https://www.forbes.com/sites/niallmcCarthy/2018/09/27/where-super-rich-populations-are-growing-fastest-infographic/#17ac328e4ce3>.
- Neate, Rupert 2018: World's Billionaires Became 20% Richer in 2017, Report Reveals, *The Guardian*, 26 October. <https://www.theguardian.com/news/2018/oct/26/worlds-billionaires-became-20-richer-in-2017-report-reveals>.
- Robinson, William, I. 2019: Global Capitalist Crisis and Twenty-First Century Fascism: Beyond the Trump Hype, *Science and Society*. 83(2). 481–509.
- Robinson, William, I. 2018: The Next Economic Crisis: Digital Capitalism and Global Police State, *Race and Class*. 60(1). 77–92.
- Robinson, William, I. 2017: Passive Revolution: The Transnational Capitalist Class Unravels Latin America's Pink Tide, *Truthout*, 6 June. <https://truthout.org/articles/passive-revolution-the-transnational-capitalist-class-unravels-latin-america-s-pink-tide/>
- Robinson, William, I. 2014: *Global Capitalism and the Crisis of Humanity* (New York, Cambridge).
- Telesur*: Brazil: Steve Bannon to Advise Bolsonaro Presidential Campaign, 15 August 2018. <https://www.telesurenglish.net/news/Brazil-Steve-Bannon-to-Advise-Bolsonaro-Presidential-Campaign-20180815-0003.html>.
- The Guardian*: Trump Joy over Bolsonaro Suggests New Rightwing Axis in Americas and Beyond, 29 October 2018. <https://www.theguardian.com/world/2018/oct/29/jair-bolsonaro-brazil-trump-rightwing-axis>.

(Fordította: Szalai Miklós)

Eredeti megjelenés: *Journal of World-Systems Research*, Vol. 25; Issue 2, 289–296. <http://jwsr.pitt.edu/ojs/index.php/jwsr/article/view/954/1397>